

Р Е Ц Е Н З И И О Т З И В И

R E V I E W S

**ОРИГИНАЛНО И СЕРИОЗНО ПОСТИЖЕНИЕ НА ФИЛОЛОГИЯТА В
ШУМЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ**

(*Николова, Надка, Иванова, Диана, Вачкова, Кина, Салим, Мийрям*. Писмовниците на Българското възраждане като източник за формирането и функционирането на книжовния език. Т. 1-2, Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 338 с., 363 с. ISBN 978-619-201-701-9, ISBN 978-619-201-702-6)

Лилия ИЛИЕВА

Югозападен университет „Неофит Рилски“, България
E-mail: lilia.ilieva@gmail.com

**AN ORIGINAL AND SIGNIFICANT ACHIEVEMENT IN THE FIELD OF PHILOLOGY AT
THE UNIVERSITY OF SHUMEN**

Lilia ILIEVA

South-West University “Neofit Rilski”, Bulgaria
E-mail: lilia.ilieva@gmail.com

Този труд е едно от най-оригиналните като замисъл изследвания, свързани с езика на нашето Възраждане. Възникнал по идеи на проф. Надка Николова, той впечатлява с намереното изследователско поле и на фона на българистиката изобщо, тъй като попада в една област, рядко представяна у нас и наричана обикновено „обща филология“ (в смисъла, който влага в термина Ю. В. Рождественски). Както по цели и задачи, така и по използваните изследователски методи, трудът силно надхвърля сферата на лингвистиката и представя текстовете, като ги вписва в техния исторически и културен контекст, осветява тяхната роля не само за изграждането на книжовния език и културата на писменото общуване, но и в построяването на модерно общество с развита търговия и други икономически отношения между образовани и предприемчиви за своето време българи. Казано най-общо, този обемист труд намира и културното значение на едни почти непознати текстове: т.нар. „писмовници“ (както установява Н. Николова, терминът е въведен през 1856 г. от Георги Икономов Дупничанин, преди това са използвани други означения, но този се е наложил в нашата наука).

Авторките са изтъкнати български лингвистки, добре познати с техните трудове в областта на езиковата история, а самата обемиста колективна монография на практика съдържа трудове, които сами по себе си представляват завършени монографични изследвания, някои от които са в по-сбит вид.

Значението на тези текстове писмовници е формулирано много точно от Диана Иванова – „епистоларната култура е един от знаците на модерността“ (Т. 1, с. 21). Тя открива също и „социални, педагогически и етични виждания по отношение на актуалните процеси и явления в българското общество“ (Т. 1, с. 41), което също силно надхвърля чисто езиковите приноси на писмовниците в изграждането на стандартизация както по отношение на графиката, фонетиката, граматиката и лексиката, така и по отношение на езиковия етикет.

Авторките установяват, че днес са известни 15 възрожденски писмовника, които са и обект на изследването в колективната монография; някои от тях изобщо за първи път привличат изследователския интерес (каквото е случаят с писмовника на К. Фотинов). Едни от писмовниците са представени в самостоятелни издания, други са част от по-обемно книжно тяло, включващо и други текстове.

Първите два писмовника са отпечатани през 1835 г. Те са „Славеноболгарский предручний послателник за наставление на българските юноши... Част шестая“ – с автори Неофит Хилендарски Бозвели и Емануил Васкидович (1835 г.) и „Писменник общеполезен на секого единороднаго ми болгарина от кой да е чин и возраст“ – с автор Христки Павлович Дупничанин. Те са изследвани в две обемисти студии на Диана Иванова.

Десет години след това, през 1845 г., Константин Фотинов издава „Българский разговорник за ония, кои обичат да се навикнуват да говорят гречески (частта Записи)“. И този текст е изследван от Диана Иванова (Т. 1, с. 210 – 251).

През 1850 г. Стоян и Христо Караминкови издават „Диплография или как ся дръжат търговски книги“, в която има част „Книга за писма“. На това съчинение е посветено изследването на Надка Николова (Т. 1, с. 252 – 301). През 1853 г. Сава Доброплодни издава „Писменник“, изследван от Кина Вачкова (Т. 1, с. 302–318).

В съставянето на писмовници се включва и Ирина Попгеоргиева Екзарх, която през 1855 г. печата „Примери за разни писма, преведени на български“. Автор на изследването за него, включено в томовете, е също Кина Вачкова (Т. 1, с. 319 – 338).

През 1856 г. Георги Икономов Дупничанин отпечатва „Краткий най-новий писмовник“, с който, както вече беше отбелязано, дава и утвърденото днес название на този тип текстове. Книгата е изследвана от Диана Иванова, а изследването открива втория том на монографията, в която са включени и изследванията върху по-късните писмовници.

Лука Павлов през 1858 г. издава „Писменни състави за обучение на децата“. Книгата е изследвана от Надка Николова (Т. 2, с. 78 – 119).

През 1858 г. Атанас Гранитски издава „Търговско ръководство за тръгувание, промишленост, мореплаване и за търговски делания“, където има част „За търговско писмописание“. Изследването върху това издание е на Надка Николова (Т. 2, с. 120 – 162).

През 1860 г. и известният автор Добри Войников прави своя първи принос в жанра, като отпечатва „Сборник от разни сочинения“, съдържащ частта „За писма и техния слог“. Изследването върху това издание, както и върху втория текст от жанра на Добри Войников (от 1874 г.), е на Кина Вачкова, която с това разширява за пореден път своите проучвания върху Добри Войников (Т. 2, с. 163 – 177).

През 1862 г. Костаки Иванов Попов-Търновски издава „Търговски писменник“. Проучването е осъществено от Диана Иванова (Т. 2, с. 178 – 246).

Никола Михайловски през 1868 г. отпечатва „Малък български писмовник или образци за различни писма“. Изследването тук е на Кина Вачкова (Т. 2, с. 247 – 263).

През 1870 г. двама автори, Стефан Попов и Петър Аврамов, издават „Писмовниче“, което е изследвано от Надка Николова (Т. 2, с. 264 – 300).

Стоил Попов и Иван Чорапчиев през 1868/1870 г. правят двуезично издание – „Нов турско-български писмовник“. Тук изследването е съавторско, на Надка Николова и Мийрям Салим.

Добри Войников през 1874 г. прави своя втори принос в жанра, като издава „Ръководство за словесност“, в което има част „За писмата и слогът им“, проучен от Кина Вачкова. Изследванията върху отделните писмовници са разгърнати в широк план. Те проучват културно-историческия фон у нас, но правят паралели със сходни процеси не само на балканска почва, но вписват и типа текстове в по-общ европейски контекст. Любопитни са класификациите на писмата, характерни за епохата, които отразяват един културен и многостранен начин на живот и труд. Всеки писмовник е проучен задълбочено на различни равнища: графика, фонетика, характерни черти на морфологията, синтаксиса, особености на лексиката. Дадени са и речници на употребените термини, някои от които са много специализирани; например, в писмовника на К. Фотинов има термин *Добро*, обяснено от Д. Иванова като ‘вид полица (фр. bon, ит. bone), съпроводена от стоково-разпоредителни документи, търг. фактура, застраховка и др.’ (Т. 1, с. 246). Същият термин се среща и в други писмовници, което показва не само унифицирането му, но и това на установените практики, невъзможни без широка търговска дейност.

Проучването на писмовниците дава някои неочаквани резултати. Така например, Надка Николова установява, че последователното изписване на второличните местоимения с главна буква в търговските писма се стабилизира в текстовете на Караминкови, където *Vue, Вась, Вы,*

Ваиш, *Ви* – са с начална главна буква (с много редки изключения) (Т. 1, с. 264), докато у Хр. Павлович и Неофит Хилендарски те се записват непоследователно с главна и по-често с малка начална буква (Т. 1, с. 290). Следователно към 1850 г., откогато е писмовникът на Караминкови, тази практика вече е наложена сред образованите българи. Обяснението, предложено от Н. Николова, е, че това се осъществява чрез ролята на влиянието на чужди писмени модели, присвоени и пренесени в оригиналното им авторско произведение (Т. 1, с. 290).

За изтънченост на писмовния етикет говорят някои от препоръките на Н. Михайловски в неговия писмовник, изтъкнати от Кина Вачкова. Ттой обръща внимание на графичното оформление на писмото върху листа, както се вижда от следния цитат, приведен от авторката: „Когато съдържанието на писмото са свършва много долу, трѣба да го докарамы тѣй, щото да го свършимъ въ два или повече реда на другата страница; но да пазимъ щото най малко два реда да сж въ тѣзи страница“ (Т. 2, с. 250). Подобни препоръки биха били полезни и за съвременния българин, който също има епистолярна практика, но не е наставляван в нея специално.

Любопитно свидетелство за контакти с чужденци, търговски или с друг характер, дават условните примери с имена на кореспонденти от (предполагаеми или вероятно) други етноси: румънски – *Спасъ Попеско*; гръцки – до *Н. П. Георгакы бея*, *Николаки*; турски – *Фазжлъ*, *хаджи Мустафа ага*, *молла Ахмедъ* и *съдружника му Иванчя*. Те са приведени от Надка Николова и Мийрям Салим, почерпени от „Нов турско-български писмовник“ (1868-70 г.) (Т. 2, с. 301). И тук виждаме отворения хоризонт на възрожденския българин, който вече е надхвърлил родния си регион и чиито контакти, поне на балканско ниво, са широки.

Още по-интересни са сведенията по топонимията. Дадени са имената на градове, приведени от Н. Николова и М. Салим: *Варнѣ*, *Видинѣ*, *Никополѣ*, *Пловдивѣ*, *Руссе* и *Русчюкѣ*, *Свищовѣ*, *Търново*; *Цариградѣ*, *Александриѣ*, *Измирѣ*; *Атинѣ*, *Браилѣ*, *Віенѣ*, *Галацѣ*, *Лондонѣ*, *Парисѣ* (Т. 2, с. 308). Даже присъства и старинното име на третия по големина град в Османската империя – *Халебѣ* (днес Алепо в Сирия) (Т. 2, с. 346). Изпъква и старото име на квартала Галата в Истанбул – *Пера* (впрочем, то е използвано в романа на Д. Димов „Тютюн“, когато психичноболната съпруга на Борис Морев казва на Ирина: „Вие живеехте в Пера. Вие имяхте много пера“).

За типологията на текстовете се казва още в предговора, чийто автор е Надка Николова: „подобен вид помагала са широко разпространени още от 15. век в Западна Европа. По своята същност това са настолни ръководства с указания как се води търговска кореспонденция, придружена със съответните образци“ (Т. 1, с. 218), а българските писмовници са възникнали като компилирани текстове, най-често по гръцки образци.

Автор на заключението към колективния монографичен труд е отново Н. Николова. То обобщава множество наблюдения, от които чисто лингвистично е особено важно следното за писмовниците: в утвърждаваните в тях норми никой от авторите им не се опира изцяло на черти от родния си говор, при положение че те са както от западнобългарски говорни области – Дупница, Самоков; от източни по говорен тип, но и с някои западни езикови черти като Пирдоп, Копривщица, а също и от източнoбългарски – Котел, Шумен, Разград, Търново, Сливен, Калoфер, Стара Загора, Елена. Това още веднъж потвърждава съзнанието за единен български книжовен стандарт, който се устройва от различни автори (Т. 2, с. 348).

Колективната монография на авторките Надка Николова, Диана Иванова, Кина Вачкова и Мийрям Салим, която представя изследване по проект, финансиран от Фонда за научни изследвания на Министерството на образованието и науката на Република България, е много сериозно постижение на българистиката и на филологията у нас, тя представя изчерпателно и задълбочено своя обект на изследване: писмовниците от XIX век. Тя определено би била от интерес обаче и за по-широк кръг от читатели, при това от различни кръгове, защото предлага и една живописна картина на Българското възраждане.